

Ezequiel Gort Juanpere

Reus al segle XII

Reus, 1998

D'aquest treball, se'n va publicar una primera versió el 1986, amb motiu del vuitè centenari de la concessió de la segona carta de població, amb el títol *Reus. 800 anys de les Cartes de Població*. Es va editar dins la col·lecció "Quaderns de divulgació cultural", sèrie Història núm. 3, publicat per l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Reus.

En aquell moment es tractava de la primera aproximació que es feia a l'estudi del segle XII a Reus. Després, en fer la tesi doctoral, vaig aprofundir en aquest tema i, a més, des de llavors fins ara ha aparegut nova bibliografia a nivell comarcal. És per aquesta raó que per a la present edició el text ha estat revisat, refet i corregit. També se n'ha canviat l'estructura formal. Quan es va publicar el 1986, es va fer per divulgar l'efemèride i per això es publicaven en primer lloc les cartes de població, acompanyades d'un comentari diplomàtic, mentre es deixava gairebé com un complement el treball que avui es presenta. En aquesta ocasió, el contingut ha canviat, ja que han desaparegut aquells documents i el seu comentari annex, que no s'ha considerat necessari de reproduir.

QUAN VA NÉIXER REUS

Reus va néixer en algun moment, avui totalment imprecís, de la primera meitat del segle XII, probablement cap a mitjan segle.

El primer document que es coneix on s'esmenta Reus és de l'any 1154,¹ però és un text que, de rebot, ens trasllada al 1129.

En síntesi, aquest document, fet per Robert, príncep de Tarragona, diu que, essent posat en perill de mort, per temor de Déu i admonició de l'arquebisbe, reconeixia que Reus era de dret de l'església de Sant Fructuós de Tarragona, a causa de la donació que ell mateix n'havia fet en el temps que l'arquebisbe Oleguer l'havia nomenat príncep, és a dir, el 1129.

Basant-se en aquest document, Blanc² afirma que Reus es fundà en temps d'aquest arquebisbe: "Y lo cert és que Reus tingué son principi en temps de sant Olaguer", és a dir, entre els anys 1129 i 1137. Font Rius,³ basant-se també en aquest mateix document, accepta, fins i tot, la possible existència de Reus en dates anteriors al 1129:

No conocemos a ciencia cierta los orígenes o precedentes de la villa de Reus (...) pero parece que constituiría ya un cierto núcleo o explotación rural cuando el normando Roberto se posesionó del Campo de Tarragona por la donación de san Olegario de 1129.

---

¹ L'original d'aquest document, avui perdut, era a l'arxiu del capítol de Tarragona (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona [AHAT], Índex Vell, f. 475r). A l'Arxiu Històric Municipal de Reus [AHMR] es conserva un trasllat fet l'any 1349. El seu text ha estat publicat íntegrament per GUIX, *Llibre de la cadena*, vol. I, p. 199 i seg.

² BLANC, *Arxiepiscopologi*, vol. I, p. 89-90.

³ FONT RIUS, *Cartas*, vol. II, p. 727.

Si no existia Reus el 1129, no sembla possible que en fes tan prematurament la donació. Però, ¿és possible que Reus ja existís en aquestes dates tan reculades? Tot i que no es pot negar la possibilitat, el més probable sembla ser que la vila es formés una mica més tard, cap a mitjan segle. En tot cas, l'únic que sí que és segur és que el 1154 ja existia.

LA DONACIÓ DEL PRÍncep ROBERT

El 14 de març de 1129, l'arquebisbe Oleguer va fer donació en feu de la ciutat de Tarragona i el seu territori a Robert, tot conferint-li el títol de "príncep" i amb l'encàrrec de restaurar i repoblar la ciutat.⁴

Robert es va posar tot seguit a la feina. Pocs dies després de la donació va lliurar una carta de franqueses a la ciutat per tal de facilitar la repoblació, i uns mesos més tard, el 31 d'octubre de 1129, signava un conveni amb l'arquebisbe per al repoblament del Camp, segons el qual, els subfeus que es repartien es tenien sota el superior domini de l'arquebisbe.⁵

Si més no, doncs, se sap que el 1129 es van començar a bastir els primers castells o fortificacions –probablement torres– al Camp (*tenent vel tenebunt castra vel fortias*), i fins és versemblant que s'intentés colonitzar la comarca. Certament, és possible que alguna d'aquestes fortificacions fos la de Reus. Si aleshores existia aquesta fortificació, és factible també l'existència d'un petit assentament humà al seu redós. Tot i essent plausible, però, cal tenir també present que aquell primer intent de repoblació del Camp no va tenir l'èxit desitjat.⁶

Cap a 1150, però, després de la caiguda de Tortosa i de Lleida a mans cristianes, tot va ser ben divers i llavors, en desaparèixer el perill musulmà –sobretot després de caure Siurana–, sí que va començar l'ocupació definitiva del Camp. A partir d'aquests moments, comencen a aparèixer documentats els diversos llocs del Camp: la Boella i Riudoms, el 1150; Cambrils i Vilafortuny, el 1152; Colldejou, Alforja i altres, el 1154...

La nova situació del país –no solament per les conquestes assenyalades, que permetien la seguretat interna, sinó també per la unió del comtat de Barcelona amb el reialme d'Aragó– va provocar, tot d'una, un canvi en l'estructura senyorial tarragonina, car havent passat, sobradament, les causes que permeteren l'enlairament de Robert el 1129,⁷ ara aquest personatge feia nosa al comte i a l'arquebisbe, la qual cosa va portar a un llarg conflicte que va acabar amb l'arraconament de Robert i dels seus descendents. No entrarem aquí en els detalls d'aquesta lluita, però sí que cal deixar-ne si més no, aquesta mínima constància per tal de situar adequadament l'esmentat document de 1154.

---

⁴ Per tal de cenyir-me al tema, obvio aquí de parlar de les motivacions d'aquesta donació, així com d'altres aspectes relacionats amb la restauració tarragonina o bé d'història més general, car són temes que es poden trobar tractats àmpliament en la bibliografia a l'abast, a la qual us remeto. Vegeu la bibliografia al final del treball.

⁵ *...omnes homines qui per homines meos tenent vel tenebunt castra vel fortias aliquas in ipsa civitate vel in toto territorio ipsius civitatis...* MORERA, *Tarragona cristiana*, vol. I, p. XXII-XXIII, doc. 18. També al mateix lloc, p. 436.

⁶ Segons RECASENS, *La ciutat de Tarragona*, vol. II, p. 59, "El fracàs de Robert fou total", opinió que tot seguit té cura de demostrar de manera convincent.

⁷ Sobre aquesta qüestió, vegeu IGLÉSIES, *La restauració de Tarragona*, pàssim.

El 3 de juny de 1154, Robert va donar –o més ben dit, va reconèixer que havia donat– Reus a l'Església. L'esmentat document, en la seva part dispositiva, diu:

(...) jo Robert (...) afirmo i reconec que la vila anomenada de Reus és de dret de l'església de Sant Fructuós, per mitjà de la donació amb la qual jo la vaig donar a la mateixa església de Sant Fructuós, al temps en què el meu senyor, beat Oleguer, em constituí primera autoritat en la ciutat de Tarragona. Així com aleshores vaig lliurar millor i més generosament la predita vila a l'esmentada església de Sant Fructuós, així ara, jo, Robert, trobant-me en les darreries de la vida, pel temor de Déu i per admonició que el meu senyor Bernat, arquebisbe de Tarragona, m'ha fet que, sobre la donació de la predita vila, no fingís mentida i no amagués la veritat, concedeixo i reconec que la predita vila de Reus és de lliure pertinença i de possessió perpètua de l'església de Sant Fructuós i dels clergues que allí mateix serveixen Déu; faig l'esmentat reconeixement i concessió i la confirmació de la predita donació(...).⁸

Potser sí que és veritat que Robert va donar Reus –o, si més no, qui sap, el solar on bastir la població– en repartir els subfeus del Camp, el 1129, a l'església de Sant Fructuós de Tarragona, i que havien de ser els clergues d'aquella església els qui havien de tenir cura d'ocupar i repoblar l'indret.

No devia ser, però, tant així, quan va caldre un reconeixement quasi testamentari de Robert perquè Reus passés definitivament a mans de l'Església i l'arquebisbe en pogués disposar lliurement, com tot seguit veurem. Un reconeixement, a més, que es va fer, segons ell mateix confessa, per temor de Déu i per admonició de l'arquebisbe.

Es pot pensar que Reus era de l'Església i que Robert l'hi prengué en el transcurs de la lluita amb l'arquebisbe i aquest, al final, l'obligués a tornar-l'hi, tot fent-li reconèixer de manera pública de qui era, veritablement, la vila. O bé es pot creure que Reus era un alou que tenia Robert, i l'arquebisbe, aleshores, el va forçar a fer-ne donació, encara que fos emprant una fórmula de reconeixement que digués que era un alou de Sant Fructuós (*quod prefata villa de Redis sit alodium et possessio perpetua ecclesie sancti Fructuos*). Sigui com sigui, el que sí que sembla clar és que l'arquebisbe el va forçar a fer-ho, i és per això que considero aquest reconeixement relacionat amb l'esmentada lluita.⁹

Reus passava llavors –si no és que ja ho era– a ser un dels alous de l'Església de Tarragona, tal com també ho eren les viles de Constantí i la Selva del Camp, entre d'altres.¹⁰

LA CREACIÓ DE LA CASTLANIA DE REUS

---

⁸ Versió catalana publicada per GUIX, *Op. cit.*, vol. I, p. 200-201.

⁹ IGLÉSIES, *Op. cit.*, p. 45, també comenta el document: "Pel juny del mateix any *positus in extremis*, en descàrec de la seva consciència i a instàncies de l'arquebisbe, el príncep Robert signa una «espontània» declaració, en la qual manifesta que havia donat la vila de Reus a l'església de Sant Fructuós, erigida a Tarragona en el temps que sant Oleguer l'havia fet príncep. En la mateixa data l'arquebisbe va donar una part de la jurisdicció de Reus a Bertran de Castellet. Això sol posa en entredit l'espontaneïtat de l'anterior declaració".

¹⁰ Així ho assenyalava expressament un conveni signat el 1171 entre el rei i l'arquebisbe: (...) *exceptis omnibus honoribus ipsius Ecclesie, scilicet, de Franculino, cum pertinentiis suis et stagno de vite, et exceptis villis suis Constantini, et Villa constantina, et Reddis, et aliis, quibus jure habet vel in antea Ecclesia Tarrac. juste adquisivit* (...) MORERA, *Op. cit.*, vol. I, p. XXX, doc. núm. 27.

Una vegada l'arquebisbe va tenir Reus, en donà tot seguit la castlania –només dos dies més tard de la donació de Robert– a Bertran de Castellet. Malauradament, en aquesta ocasió, no s'ha conservat el document i només es coneix per dues referències. La primera és aportada per Blanc:

(...) dit archebisbe, a 5 de juny any 1154, avie donat dos parts de la jurisdicció de la vila de Reus a Bertran de Castellet ab pacte la tingués en feu per la Iglésia y ajudàs a poblar-la, que en aquell any de la enfeudació estave en los principis de poblar-se, perquè en lo acte de ella diu dit archebisbe que s reté y reserva la iglésia que en dita vila se fundarà(...).¹¹

La segona és un regest fet cap a 1675:

Trasumpte de la donació en feu que l'arquebisbe don Bernat Tort, ab lo consentiment del Capítol, féu a Bertran de Castellet y als seus de les dos parts de la vila de Reus, reservant-se una part ab los delmes y primícies y omenatge y postad del castell. Confronta dita vila y son terme ab lo torrent que baixa de Carbonera devers Quart, de mig jornal, la serra que és entre Reus y Porpres, de ponent, ab lo terme de Riudoms, de cers, al vessant de les aygües de Carbonera; fet en juny 1154.¹²

Les dues referències es complementen entre sí i aporten força detalls d'aquest document, així com dels límits del territori reusenc, i encara ens assabenten de la situació de la vila aquell any de 1154.

Un camí que hi ha per tal d'intentar d'aprofundir en el possible contingut d'aquesta donació és el de l'anàlisi comparativa amb d'altres documents coneguts –el text íntegre dels quals es conserva–, concedits als llocs del Camp per aquests mateixos anys. És el cas de Riudoms (1151), Cambrils (1152), l'Albiol (1158) o Alforja (1159). Per simples referències com en el cas reusenc, també se'n coneixen d'altres, com la Boella (1150), Riudoms (1150), Salou (1152), Barenys (1155), el Brugar (1157)...¹³

Ara bé, malgrat que fem la comparació amb d'altres textos similars, les conclusions només es poden entendre a nivell orientatiu perquè, de fet, tot i que aquest tipus de documents acostumen a tenir molts trets comuns, també inclouen variants que els fan diferents entre sí.

En tota donació, una de les primeres condicions era la de bastir el castell, i així figura a tots els casos coneguts –fins i tot l'Albiol (*tali quoque pacto ut facias ibi fortitudinem et populationem*) que, segons hom diu, té un castell d'origen musulmà¹⁴. Aquesta insistència a bastir els castells fa pensar en quins devien ser els castells bastits a partir del 1129 –si és que se'n van arribar a fer– i, també, pel que fa al cas reusenc, si la donació comportava la fàbrica del castell.

Blanc, que devia tenir el document a les mans, no en parla, d'aquest punt, mentre que el regest només esmenta la "postad" del castell. Implícitament doncs, –si més no

---

¹¹ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 89.

¹² AHAT, Índex Vell, f. 475r.

¹³ Publicats per FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 132 i seg., excepte el de Riudoms de 1150, AHAT, Índex Vell, f. 205r. Vegeu GORT, *Riudoms als segles XII i XIII*, p. 6-9.

¹⁴ L'Albiol, segons FORT, *L'Albiol*, p. 7, "és presidit pel castell d'origen sarraí o anterior, i reedificat al segle XII". Segons BOLÓS («L'Albiol», dins *Catalunya romànica*, vol. XXI p. 224-225), s'hi observen diferents etapes de construcció entre els segles XII i el XV.

tal com ho diu– se'l pot suposar existent. Així mateix, si s'ha de fer cas de l'anterior reconeixement de Robert, malgrat que tampoc no en parli per a res (no diu *castri*, sinó *villa*), també fa pensar en la seva existència. Si fos així, seria una contradicció respecte de la resta de les donacions del Camp.¹⁵

El segon punt era l'obligació de repoblar l'indret que contraïa l'infeudat, i aquí sí que és clar que el nostre document també ho esmentava com a condició fonamental de la donació.

Però també en aquest punt es poden donar variants, ja que hi podia haver diverses modalitats de pacte. A Cambrils, on Pons de Regomir havia rebut en feu la meitat del terme, només s'obligava a repoblar la seva part, car el donador, el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, es comprometia a fer-ho a la part que es retenia.¹⁶ A Riudoms, on Arnau de Palomar també havia rebut la meitat del terme, havia de promoure el repoblament, en principi, a parts iguals amb el donador, el príncep Robert, però sempre a profit d'ambdós.¹⁷ A l'Albiol i a Alforja, on la donació del terme s'havia fet no per meitats, sinó íntegrament, era només el feudatari –Joan de Martorell a l'Albiol, Ramon de Ganagod a Alforja– qui tenia l'obligació de repoblar-los.¹⁸

A Reus, havent-ne rebut Bertran de Castellet dues parts, sembla que la repoblació s'hauria de fer també segons aquesta proporció amb l'arquebisbe. En aquest sentit, Blanc diu que la donació es va fer perquè “ajudàs a poblar-la”, cosa que fa entendre que d'alguna manera la repoblació ja s'estava fent, o bé que havia de compartir aquesta obligació.

Altres aspectes a què sempre s'acostumen a referir les donacions són l'assenyalament de les afrontacions de l'indret que s'infeuda –en aquest cas, les de Reus s'han conservat al regist–; el tipus de tinència del castell (recordem en aquest sentit que els castlans només tenien els castells en comanda:¹⁹ el de Riudoms es tenia per meitat, el de Cambrils, íntegrament...; el de Reus sembla ser que era d'aquest darrer tipus, ja que el senyor se'n reservava la potestat); així com els pactes de prestacions més específiques, com és ara el cas de Barenys, on l'infeudat es comprometia a residir a la ciutat de Tarragona i a estar disposat a servir amb les armes l'arquebisbe sempre que aquest li ho requerís.²⁰ En el cas reusenc es desconeix l'existència de cap pacte d'aquest tipus.

I pel que fa a la part que es retenien els donadors –la dominicatura–, també té variants d'un cas a l'altre, car podia ser tant en terres com en rendes o altres béns, o tot a la vegada. En aquest cas és documentat: l'arquebisbe es reservava una part amb els

---

¹⁵ Tampoc no es coneix aquesta clàusula en els casos de Barenys i del Brugar. D'ambdós, però, no se'n coneix cap altra cosa que una breu referència.

¹⁶ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 144: (...) *nedietatem ipsam quam tu stabilias et appopules quomodo volueris. Alteram vero medietatem michi retineo stabiliendam et appopulandam quomodo voluero* (...) El comte, per tal de poblar la seva part, va lliurar una carta de població a Cambrils el 5 de febrer de 1155 (FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 150). Observem també que en el cas de Cambrils hi ha encara una altra donació, feta per Robert el 14 de setembre de 1154, a favor de Bertran, conegut més endavant com Bertran de Cambrils.

¹⁷ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 136: *De laboratoribus autem qui advenerint sit talis convenientia inter nos quia qui plus potuerit conducere ad proficium comunem faciat.*

¹⁸ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 163: *ut ibi facias fortitudinem et populationem.*

¹⁹ Per definició –diu BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrere*, vol. II, p. 188–, la castlania “no comprèn pas el castell sinó que és integrada per terres i rendes vinculades a aquest”.

²⁰ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 155.

delmes i les primícies, així com els drets de la parròquia que s'hi havia de bastir. L'arquebisbe es reservava també una part del terme amb la seva jurisdicció.

Finalment, l'arquebisbe es reservava a Reus el domini directe, ja que el castlà li devia "omenatge y postad del castell" i el domini superior ("ab pacte la tingués en feu per la Iglésia").

BERTRAN DE CASTELLET

Bertran de Castellet, el primer castlà de Reus, va ser un personatge força notable del seu temps, i hom el considera sempre com a molt lligat als sobirans –Ramon Berenguer IV, Alfons I– formant part de la seva cort. Fort esmenta el predicament que tenia i l'estima de què gaudia a la cort i la consideració que allí es tenia del seu parer en els negocis polítics.²¹

Perquè Bertran de Castellet va ser elegit per l'arquebisbe com a castlà de Reus potser cal cercar-lo també en la sòrdida disputa de la senyoria de Tarragona entre el comte, l'arquebisbe i Robert. Segons suposa Recasens, cadascuna de les parts en disputa havia de tenir interès a establir persones addictes als subfeus.²² Segons això, Bertran de Castellet, home del comte, tenia també la confiança de l'arquebisbe.

La primera vegada que Bertran de Castellet consta documentat al Camp és el 1149 a Tarragona, on el dia 3 de setembre signava com a testimoni en el lliurament d'una carta de població que l'arquebisbe i Robert atorgaven conjuntament a la ciutat.

La seva situació propera al sobirà la confirma el fet d'haver participat, en nom del comte,²³ a la informació testifical de 1153, referent al compromís signat el 1151²⁴ entre Ramon Berenguer IV, l'arquebisbe Bernat Tort i Robert sobre la jurisdicció de la ciutat i el territori de Tarragona, on Bertran de Castellet també actuà de testimoni.²⁵

Aquests documents el situen sovint a Tarragona, on potser residia en aquesta època.

També va participar en un dels darrers episodis de la lluita contra els musulmans a Catalunya: la conquesta de Siurana.

El comandament de l'exèrcit català al setge de Siurana sembla que li va ser encomanat, així com després també li va ser encomanada la repoblació del lloc. El 29 d'abril de 1153, el comte Ramon Berenguer IV atorgava una carta de població a Siurana,²⁶ en la qual es testifica com Bertran de Castellet hi era pel sobirà (*meus cavallerius Bertrandus de Castellet qui est in Siurana per me*).

Una de les primeres coses que va fer a Siurana va ser la delimitació de les afrontacions del seu territori, cosa que va fer conjuntament amb Berenguer de Mulnell, el 7 de setembre de 1154, per mitjà d'una enquesta entre els musulmans que havien marxat cap a València, així com entre els qui aleshores residien a la Ribera d'Ebre.²⁷

---

²¹ FORT, *Notícia de Siurana de Prades*, p. 38-39.

²² RECASENS, *Op. cit.*, p. 76-77.

²³ MARCA, *Marca hispanica*, col. 1319 doc. CCCCXXV.

²⁴ MORERA, *Op. cit.*, vol. I, p. 457, situa aquesta signatura l'any 1153, però FONT RIUS, *Entorn la restauració...* p. 98 la situa al 1151, i REQUESENS, *Op. cit.*, p. 77, el segueix.

²⁵ (...) *ac Bertrandus de Castelet laudarent(...)* MARCA, *Op. cit.*, ib.

²⁶ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 147-148.

²⁷ El document va ser publicat per TODA, *Història d'Escornalbou*, p. 41-43.

Va ser doncs, a la vegada, castlàde Reus i de Siurana. Pel que fa a la seva actuació a Reus, però, no s'ha conservat ni la més mínima notícia. En qualsevol cas, es pot assenyalar que, segons proposa Font Rius, devia preferir els dominis que tenia al Camp abans que el de Siurana, perquè aviat el deixà El 1163, a Siurana, ja hi figura, en lloc de Bertran de Castellet, Albert de Castellvell, un altre dels grans personatges del seu temps.²⁸

L'única notícia coneguda, tret de la carta de donació de 1154, és un acte d'homenatge prestat a mans de l'arquebisbe Hug de Cervelló:

Item, un acte petit en pergami que conté un omenatge prestat per Bertran de Castellet, cavaller, a don Ugo de Cervelló, archebisbe de Tarragona, en particular per la honor, eo carlania de Reus. No té calendari, fou fet cerca de l'any 1170. N'és clos per notari.²⁹

Malgrat que el canonge que va fer aquest regest l'atribuís al 1170, també podria ser una mica anterior, potser de 1164, ja que aquest tipus d'actes hom els acostumava a fer en prendre possessió i no pas al cap d'uns anys: si Hug de Cervelló va accedir a la mitra el 1164, és més propi que rebí ara l'homenatge dels seus vassalls que no pas sis anys més tard, tret, és clar, que per alguna falta greu del vassall l'arquebisbe li requerís la potestat del castell i després un nou homenatge per retornar-li el feu. Es desconeix, però, que s'hagués donat el cas. A no ser –és una suposició– que fos a causa de la seva probable actuació a l'entorn de l'afer de l'assassinat de Guillem de Tarragona, fill del príncep Robert, el 1168. Si fos així, la data del document s'aproparia més al 1170.

No entraré en els detalls d'aquest crim, que fou motiu d'un altre –el de l'arquebisbe Hug de Cervelló, el 1171, a mans d'un germà del primer, Berenguer de Tarragona–³⁰ i em centraré només en la figura del castlà

Per la confessió de culpabilitat que va fer Berenguer de Tarragona uns anys més tard, es té notícia de la participació del castlà essent Bernat de Castellet a Vellabir³¹ el 1168, va rebre avís que s'estava preparant l'assassinat de Guillem de Tarragona. Les fonts no diuen res més; cal pensar, però, que Bertran devia intentar avisar Guillem del perill que corria. Potser també va tenir alguna altra actuació favorable a Guillem, i com que el suposat inductor del crim era l'arquebisbe, Hug de Cervelló, és possible que, arran d'això, Bernat es vegés perillar la castlania reusenca –que tenia per l'arquebisbe– i hagués de prestar un nou homenatge.

Hi havia una relació entre Bertran de Castellet i Guillem de Tarragona, ja que eren consogres, o propers a ser-ho: Berenguer de Castellet, fill de Bertran, es casà amb Guillema, filla de Guillem, i el fill homònim d'aquest es casà amb Saurina, filla de Bertran.³² Això pot explicar una intervenció del castlàen aquest afer.

Bertran de Castellet va tenir, almenys, tres fills més: Bertran, que es casà amb l'hereva del senyoriu d'Alforja, Romia, el 1194, i morí l'any següent, el 1195;³³ Agnès,

---

²⁸ FORT, *Siurana*, p. 43; FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. II, p. 760. Sobre Siurana, vegeu GORT, *Història de Cornudella de Montsant*, p. 35-58.

²⁹ AHAT, Índex Vell, f. 475r

³⁰ Trobareu aquest tema àmpliament tractat a la bibliografia citada.

³¹ A l'original diu *Vellalbin*. MORERA ho tradueix per Vallabin i IGLÉSIES, per Vellabir. No he localitzat aquest topònim. El document és publicat per MARCA, *Op. cit.*, col. 1354, doc. CCCCLVI, i és àmpliament comentat per MORERA, *Op. cit.*, vol. I, p. 473, i IGLÉSIES, *Op. cit.*, p. 51.

³² MORERA, *Op. cit.*, vol. I, p. 543.

³³ PAGAROLAS, *Història de l'antiga vila dels Arcs*, p. 26. CORTIELLA, *Història d'Alforja*, p. 18-20.

que es casà amb Bernat de Bell-lloc i que heretà per dot, el senyoriu de Reus, tal com veurem més endavant; i Guillem Pere, que consta com a signant, juntament amb els seus pares, a la carta de població de Mont-roig del Camp.³⁴

Bertran de Castellet, a part de la castlania de Reus, tenia altres possessions al Camp: a la Pineda, on consta –juntament amb Guillema, la seva esposa– fent una donació d'un honor el 13 de juny de 1178,³⁵ i on el 7 d'octubre de 1206 la seva vídua, Guillema, juntament amb els seus fills, feia donació de la Pineda, amb els seus termes i censos i salvant la fidelitat a l'Església de Tarragona, al seu gendre, Guillem de Tarragona;³⁶ i a Mont-roig del Camp, on consten Bertran i Guillema com a donadors de la carta de població a la localitat, juntament amb el rei i l'arquebisbe, el 13 d'agost de 1180.³⁷ La intervenció del castlà segons Font Rius, devia ser motivada pels drets que tindria sobre la part muntanyosa d'aquella zona.³⁸

REUS A MITJAN SEGLE XII

Tot i tenir molt poques notícies d'aquell moment inicial de la població, sí que es pot fer una primera aproximació de com devia ser.

En primer lloc, es coneixen els límits del terme, per bé que, com totes les referències termenals d'aquesta època, les afrontacions assenyalades són força ambigües. Per la banda est, el terme afrontava “ab lo torrent que baxa de Carbonera devers Quart”, és a dir, l'actual riera de la Quadra. Al sud, per “la serra que és entre Reus y Porpres”, devia ser entre les actuals partides de la Capella i Pórpores. La banda oest limitava “ab lo terme de Riudoms”, que, fa o no fa, devia ser semblant a l'actual. I pel nord, “al vesant de les aigües de Carbonera”. Aquí es deu haver d'interpretar com “als límits del vessant”, és a dir, fins al peu de les primeres muntanyes. En tot cas, pel nord confrontava amb el territori de Siurana, als límits del qual, en la zona que ara ens interessa, eren els següents: “(...) e hix de dret dejús la font de Botarell e passa per la semuntàque és entre Reus e Munterol, e va per la drecera entro al Cuguol e fir entro al pont de Goy (...)”.³⁹ Tenint present que el terme de l'Aleixar era comprès dins el territori de Siurana –o almenys formà part del comtat de Prades, que heretà aquest antic territori–, sembla evident que la línia divisòria devia discórrer, més o menys, per on avui ho fan els termes de Reus i l'Aleixar. I pel que fa als actuals termes de Castellvell i Almoster, aleshores formaven part del terme de Reus. Un document de 1204 ho corrobora en especificar que Almoster era terme de Reus: *in termino de Reddis in loco vocato Mosterius*. Per aquesta part, el terme limitava amb el puig d'en Cama (*et terminis sint terminatur ab oriente ad Podium den Cama, sint dividetur cum terminis de Albiolo et de Silva Constantina*).⁴⁰

Tot aquest terme així delimitat devia ser cobert pel bosc i la garriga. Si és cert que el Camp va ser abandonat durant un parell de centúries, i encara en el supòsit que mai

---

³⁴ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 221.

³⁵ AHAT, Índex Vell, f. 433r.

³⁶ AHAT, Índex Vell, f. 433v.

³⁷ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 220.

³⁸ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. II, p. 732.

³⁹ TODA, *Op. cit.*, p. 42.

⁴⁰ AHMR, Pergamins. carp. Castlans, d.n. 3.

no ho hagués arribat a ser del tot, cal creure que els colons que s'hi van establir, a mitjan segle XII, no podien trobar gairebé altra cosa que el boscam.

La seva primera feina havia de ser, doncs, desbrossar la terra per poder-la conrear, així com fer els seus habitatges entorn del castell que el senyor bastia a l'indret més adient per a la defensa. Cal recordar que aleshores encara hi havia el perill dels musulmans, tant pel que fa als de Siurana com als de Mallorca.⁴¹

També és possible que en instal·lar-se, els primers colons poguessin aprofitar les restes de les edificacions –cases, marges– que probablement quedaven encara visibles des dels temps de la baixa romanitat.⁴²

Amb aquests pocs elements ja ens podem començar a imaginar el paisatge d'aquella vileta que era Reus el 1154: al bell mig d'una clariana del boscam i envoltats de conreus –ordi, vinya...–, hi havia una petita munió de cases, probablement de molt reduïdes dimensions, disposades en les proximitats d'una torre o castell. Tan petita era la població, que encara no tenia ni església. Aquesta qüestió ve referida, com hem vist, en la carta de donació de l'arquebisbe a Bertran de Castellet, on aquell, diu Blanc, “es reté y reserva la Iglésia que en dita vila se fundarä. Una altra prova és la butlla d'Anastasi IV on s'informa del nombre d'esglésies que el 1154 formaven la diòcesi: llocs com Alcover, Riudoms, Alforja, Cambrils, Pratedip, Colldejou..., però no pas Reus.⁴³ I així pot afirmar Blanc que la vila “aquell any de la enfeudació estave en los principis de poblar-se”.

L'església i la parròquia encara van tardar alguns anys a crear-se. Hom ha dit sovint que el 1159 ja existien. Sembla ser que no és així, i un text d'aquest any ho confirma: *et ecclesiam atque parrochiam spectantibus*.⁴⁴ És tracta de la donació de Reus que va fer l'arquebisbe a favor del seu capítol catedralici i que ara veurem amb detall.

Pot ser que llavors les obres del temple ja s'haguessin iniciat, i la parròquia devia arribar aviat o, en tot cas, abans de 1184, quan ja existia, ja que en parla una butlla del papa Luci III:⁴⁵ *villam de Reddis cum omnibus domibus, ecclesie et pertinentiis suis*.

Aquest primer nucli de població es devia bastir, més o menys, a la zona compresa entre l'actual plaça del Castell, les Pescateries Velles i els carrers Major i de la Font, i devia créixer després cap al carrer de l'Abadia.

UNA NOVA DONACIÓ DE REUS

El 5 de novembre de 1154, l'arquebisbe Bernat Tort havia creat, o refet, el capítol de la seu de Tarragona sota la regla de sant Agustí, “ab la matexa regla, forma y modo que dits canonges reglars vivian en lo convent o monestir de Sant Rufo”,⁴⁶ lloc on el mateix arquebisbe, diu Blanc, havia estat conventual.

Per al manteniment del capítol, l'arquebisbe els donà aquell mateix dia, la meitat dels delmes de la ciutat i del Camp, la meitat de la senyoria, així en terres, vinyes,

---

⁴¹ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 82.

⁴² Si més no, se'n té notícia en el cas de Riudoms. Vegeu GORT, *Riudoms als segles XII i XIII*, p. 4-5.

⁴³ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 90-91, publica íntegrament la butlla.

⁴⁴ VILLANUEVA, *Viage literario*, vol. XIX p. 216-217 doc. núm. V. Una altra versió, publicada per GUIX, *Op. cit.*, vol. I, p. 195-197 doc. núm. II, diu en aquest punt: *et ecclesiam ac parroquiam ejusdem villae cum omnibus terminis ad eandem parroquiam spectantibus*.

⁴⁵ AHAT, MARÍ, *Tesaurus*, p. 231-234. Publicat íntegre per KEHER, *Papsturkunden...* p. 511-514.

⁴⁶ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 88. Vegeu també GORT, *La Cambreria*, p. 35 i seg.

plantes, horts, molins i forns, com de la mar; la meitat dels llegats dels difunts i la meitat de tot el que s'adquirís per a l'arquebisbe o per a l'església.

Reus, que havia passat aquell mateix any al patrimoni de l'església de Sant Fructuós a causa de la donació de Robert, no devia entrar aleshores en el repartiment general de les rendes, ja que el 1159 l'arquebisbe el va poder donar al capítol.⁴⁷

La donació, feta el 29 de juny de 1159, consistia en la vila de Reus amb tot el seu terme, amb les terres de conreu i les ermes, la dominicatura, així com l'església i la parròquia que s'havia de crear, amb tots els seus termes, els delmes i les primícies, les ofrenes, les estipulacions i els altres béns que hi pervenen, i també l'església de Sant Fructuós, amb tot el seu alou i honor, amb les terres conreades i les ermes, els delmes i les primícies i tots els béns que li pertoquen.

Tot això va ser donat per l'arquebisbe per atendre les necessitats de vestuari dels canonges.

Hom ha volgut veure en aquest document la creació de la cambreria de Tarragona i la concessió de la vila de Reus al cambrer. Tots aquells que han tractat aquest tema han caigut en el mateix error,⁴⁸ perquè aquesta donació no és a un canonge en particular, sinó al capítol i, a més, no és parla per a res de la creació de la cambreria ni de l'existència de la dignitat de cambrer. La cambreria, almenys documentalment, apareix uns anys més tard, tal com veurem més endavant.

També s'ha suposat que aquesta donació de la vila era completa, és a dir, en rendes i en jurisdicció. Blanc, en aquest sentit, informa que la donació era "de la vila de Reus ab son terme, Iglésia y parròchia ab tots los drets i rendas, jurisdicció alta y baxa, mer y mixto imperi (...)".⁴⁹ Tot i que és cert que el cambrer, al seu moment, va gaudir d'una part de la jurisdicció de Reus, el document que ara tractem no ho diu així; de fet, només diu que les rendes es donaven als canonges, presents i futurs, a perpetuïtat. Però pel que fa a la jurisdicció, no en diu res. La còpia que es conservava a l'Arxiu capitular, i que Blanc va poder llegir, tampoc no sembla que concretés la jurisdicció, o almenys, el regest que s'ha conservat no ho diu:

Item, altre acte de donació feta per don Bernat Tort, archebisbe, als canonges regulars de sant Agustí, per a obs de son vestiari, de la vila de Reus ab son terme, y parroquial yglésia, delmes y primícies d'ella, y de la yglésia de Sant Fructuós ab delmes y primícies y altres drets; encarregant-los que les fessen còngruament servir de capellans y altres coses, fent-se a 3 de le calendes de juliol 1159. És tret de l'arxiu del capítol y clos per Nicolau Rossell, notari y altre dels secretaris de dit capítol. És en paper.⁵⁰

La jurisdicció se la devia retenir l'arquebisbe, que va prosseguir, de dret, com a senyor directe de la vila.

LA CREACIÓ DE LA CAMBRERIA

---

⁴⁷ Comenta BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 89, que "poc devian aleshores valer los delmes y demás que· ls donà als canonges aquest arquebisbe (Bernat Tort) per a son sustento, puis als 29 juny 1159 féu donació al mateix capítol y canonges de la vila de Reus".

⁴⁸ Jo mateix, a *Aproximació a la història de Reus*, vol. I, p. 20.

⁴⁹ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 89.

⁵⁰ AHAT Índex Vell, f. 475r.

La cambreria de la seu de Tarragona va ser instituïda entre finals de 1171 i mitjan 1173, quan –el 17 de juny–⁵¹ figura documentat per primera vegada el canonge Joan de Sant Boi com a cambrer de la seu.

No s'ha conservat, però, el document creacional que, com els d'altres dignitats, ja devia desaparèixer d'antic –si més no al segle XVII ja no existia–, ja que Blanc comenta en el cas del cambrer, com passava amb els del paborde, l'ardiaca major, el cabiscol, l'infermer i l'hospitaler, “la institució dels quals tampoc se troba”.⁵²

En canvi, es coneixen un parell de documents sobre la creació de dues altres dignitats capitulars –les del sagristà menor i la del succentor–,⁵³ i això permet suposar, a partir d'ells, com podia ser el document de la creació de la cambreria.

La creació d'una dignitat es feia sempre per manament de l'arquebisbe i amb la voluntat i l'assentiment del capítol. Una vegada creada, se li assignaven les seves obligacions concretes dins el capítol i la catedral. Finalment, se li proporcionaven unes rendes anuals a perpetuïtat per tal de complir amb les seves obligacions. Si primerament se li havien assenyalat una a una les seves obligacions, ara també, amb tot detall, els documents assenyalaven tots els béns assignats, béns que podien procedir de l'arquebisbe, del capítol o bé d'altres canonges. Així, en el cas del succentor, els béns i les rendes assignats provenien de l'arquebisbe, del paborde i del cambrer. En concret, aquest darrer li donà una renda de trenta sous, pagadora anualment per la festa de Sant Miquel.

En el cas del cambrer, en no disposar del document, no es poden conèixer tots els detalls. Tenint en compte les dates en què es devia crear, devia ser instituïda per l'arquebisbe Guillem de Torroja. Pel que fa a les obligacions, només es coneix la de proporcionar el vestuari al capítol, obligació que el cambrer complia –si més no pel que fa als segles XIV i XV– donant una certa quantitat anual als canonges repartida en dues pagues: una per Pasqua i l'altra per Sant Miquel.

Que aquesta era la principal obligació del cambrer, ho demostra un afer esdevingut el 1406, any en què el cambrer –aleshores el papa Benet XIII– no va pagar el vestuari a causa d'un cert deute que li tenia el capítol. Els canonges, llavors, es dirigiren als arrendadors reusencs de les rendes de la cambreria amb les següents paraules:

(...) com a totes sengles coses per vosaltres rebudes e pertanyents a rebre a la dita camareria e a camarer sien principalment obligades per lo dit vestiari als canonges de Tarragona en primer lloch e avans de totes altres coses com per aquell a pagar als canonges la dita vila [de Reus] sia de domini e senyoria de la sglésia de Tarragona e no pas per altres càrechs posats o inposadors (...).⁵⁴

Si el cambrer tenia alguna altra obligació, avui es desconeix.

Les rendes que nodrien la dignitat es coneixen millor: tots els delmes, les primícies i els altres béns per la vila de Reus, així com els derivats de l'església de Reus i els seus termes parroquials –que comprenia els de Reus (amb Castellvell i Almoester) i Vila-seca–, així com l'església de Sant Fructuós, a Tarragona, també amb tots els seus béns.

---

⁵¹ MORERA, *Op. cit.*, vol. I, p. XXV, doc. núm. 22; UDINA, *El llibre blanc*, p. 166-167, doc. núm. 164. Per tot el que fa a la cambreria, vegeu més àmpliament, GORT, *La Cambreria*, pàssim.

⁵² BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 89.

⁵³ MORERA, *Op. cit.*, vol. I, p. XL-XLI, docs. núms. 44 i 46.

⁵⁴ AHMR, *Protocolos, Manual de testaments (1406-1410)*. Vegeu sobre aquest afer, GORT, *Pere de Luna i la senyoria de Reus*, p. 117-119.

Tot aquest patrimoni, però, el cambrer el tenia aleshores només en administració,⁵⁵ ja que Reus seguia pertanyent a l'arquebisbe. El cambrer n'era el beneficiari i en tenia una part de la jurisdicció, però no n'era el senyor directe.

JOAN DE SANT BOI

El primer cambrer de Tarragona va ser Joan de Sant Boi, un canonge que ja en dates anteriors al 1173 se'n presenta destacat dins el conjunt del capítol, signant en els actes al costat de l'arquebisbe i del paborde. La cambreria era la segona dignitat capitular, i la seva elecció com a primer cambrer el refermà en aquesta situació preeminent a la seu.

I fins és possible que en dates anteriors a la creació de la dignitat, Joan de Sant Boi ja fos el canonge encarregat de l'administració del patrimoni de Sant Fructuós, que després passà íntegrament a la cambreria.⁵⁶

També remarca la importància d'aquest personatge en el seu temps el que el 1170 rebés Escornalbou de mans del rei, per tal que el restaurés i poblés, així com que hi bastís una església sota l'advocació de sant Miquel, una fortificació on defensar-se i un convent sota l'orde de sant Agustí.⁵⁷

El 17 de juny de 1173 Joan de Sant Boi signava un document com a cambrer,⁵⁸ potser per primera vegada –o almenys és el primer que es coneix–, però tot i que a partir d'aquests moments passava a tenir una tercera part de la senyoria de Reus i la totalitat del terme parroquial, i que cal creure que en devia prendre aviat possessió corporal, no consta relacionat amb la vila fins el 1184.

De fet no es tracta de cap intervenció del cambrer a la vila, sinó que figura esmentat en una butlla de Luci III, adreçada a l'arquebisbe, paborde i capítol, on s'especificaven les pertinences de l'Església de Tarragona. El text complet de la qual, pel que fa al cambrer, és el següent:

*(...) villam de Reddis cum omnibus domibus, ecclesie et pertinentiis suis, Villam Sicam cum suis pertinentiis, vineas, prata, predia, que camerarius ipsius ecclesie per capitulum tenet (...).*⁵⁹

El primer i únic document conegut de Joan de Sant Boi a Reus és la carta de població que va concedir, amb el consell i la voluntat de l'arquebisbe i del capítol, a la vila el 1186, i que veurem més endavant.

Joan de Sant Boi va ser cambrer fins el 1193, any en què, en morir el paborde, va passar a ocupar aquesta dignitat. I com que la pabordia era la primera dignitat capitular, li corresponia regir la mitra en el cas de seu vacant, cosa que va fer el 1194 a

---

⁵⁵ Diu BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 89, "y la administració d'estas rendas se aplicà al camarer, lo qual tenia aquest cuidado".

⁵⁶ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 89, ve a suposar que, en un principi, els mateixos canonges es devien repartir els diversos oficis que més endavant es transformaren en dignitats capitulars.

⁵⁷ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. 196-198, doc. núm. 138.

⁵⁸ MORERA, *Op. cit.*, vol. I, p. XXV, doc. núm. 22; UDINA, *Op. cit.*, p. 166-167, doc. núm. 164.

⁵⁹ AHAT, MARÍ, *Tesaurus*, p. 231-234. Publicat íntegrament per KEHER, *Op. cit.*, p. 511-514, doc. núm. 212. Publiquen una referència BOFARULL, *Anales de Reus*, vol. II, p. 69; LIAÑO, *Vila-seca i Salou, el seu passat monumental*, p. 13.

causa de l'assassinat de l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls. Va ser paborde fins el 1199.

Sembla que més endavant encara va tenir un altre càrrec important, ja que va ser el fundador i primer prior d'Escornalbou. Cap a finals del segle la comunitat agustina ja funcionava. És possible que llavors hi residís. Va ser entre els anys 1198 i 1206 que va morir. En aquesta darrera època va ocupar una dignitat menor de la seu, la de sagristà⁶⁰

AGNÈS DE CÀNOVES

En una data per ara indeterminada, Bertran de Castellet va deixar la castlania de Reus i la donà a la seva filla Agnès en concepte de dot matrimonial.⁶¹

Agnès es va casar amb Bernat de Bell-lloc, castlà de Montcada i senyor de Cànoves, i a partir d'aquest moment també castlà de Reus.

És possible que llavors Agnès, en concepte de fermança del seu dot, rebés la senyoria de Cànoves, i potser és per això que a la documentació figuri esmentada – almenys per dues vegades – com a Agnès de Cànoves.⁶²

BERNAT DE BELL-LLOC

La primera notícia que es coneix del nou castlà a Reus és de l'any 1183, quan el 5 d'agost va concedir, conjuntament amb Agnès, una carta de població a la vila.

Hom ha volgut suposar que va prendre possessió de la castlania de Reus el mateix dia que va lliurar l'esmentada carta, lligant així els dos fets,⁶³ cosa que vindria a pressuposar que la carta seria una conseqüència de la presa de possessió.

És cert que, en algunes ocasions, el canvi de domini senyorial podia ser causa d'una donació d'aquest tipus, perquè així el nou titular promocionava el seu domini per atreure nous veïns.⁶⁴ La documentació, però, en aquest cas no en diu res, i més aviat sembla que la donació no va ser pas fortuïta, o producte de l'interès d'una sola part, sinó millor d'una negociació i posterior acord entre el castlà i la vila, pràctica també ben comuna.⁶⁵

Aquesta interpretació pot explicar perquè, a la carta, els ferrers s'havien d'establir "amb el consell i la voluntat dels homes" i, en el cas que no l'obtinguessin bé, els farien millorar "amb el consell dels homes".⁶⁶

Bernat de Bell-lloc devia tenir molt present la carta que el seu sogre, Bertran de Castellet, havia donat, conjuntament amb l'arquebisbe i el rei, a Mont-roig del Camp,⁶⁷ i

---

⁶⁰ Per tot el que fa Joan de Sant Boi, vegeu GORT, *La Cambreria*, p. 43-63.

⁶¹ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 103.

⁶² El castell de Cànoves era al Vallès Oriental, proper al castell de Bell-lloc. Sobre aquests dos llocs, vegeu *Els castells catalans*, vol. II, p. 198-201 i 259-266; *Catalunya romànica*, vol. XVIII, p. 325 i 402-403.

⁶³ SERRA, *La família de San Bernardo Calvó*, p. 15. És seguit per JUNYENT, *Op. cit.*, p. XXIX.

⁶⁴ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. XXXVII.

⁶⁵ FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. I, p. XL.

⁶⁶ Segons la meua versió catalana. Vegeu el text complet a GORT, *Reus 800 anys...*, p. 10-11.

potser també n'havia pogut avaluar el primers resultats, i veient que el creixement de Reus era molt lent, pensà donar-li una empenta amb aquesta concessió. Ara bé, si això va coincidir o no amb la seva presa de possessió, és una cosa que avui no podem saber.

No es coneix cap més notícia d'aquest castlà fins el 1204, a causa d'un plet que va mantenir amb el cambrer quan aquest ja era senyor directe de la vila: el 25 de març, com que Bernat tenia el feu per la seva esposa Agnès, el cambrer va demanar que un dels seus fills li prestés homenatge com a nou castlà⁶⁸ Així va aparèixer el segon Bernat de Bell-lloc com a castlà de Reus.

LES CARTES DE POBLACIÓ

És possible que la carta donés bon resultat, perquè només tres anys més tard el cambrer en va concedir una altra, encaminada a aconseguir els mateixos resultats en la part que era sota la seva jurisdicció i dirigida a "tots els pobladors (...) que pertanyen a la jurisdicció i part de la Cambra".

Sobre les motivacions que empenyeren el cambrer a lliurar la carta als reusencs s'ha escrit força cosa, la majoria amb poc fonament o, fins i tot, sense cap fonament que ho justifiqui, com és el cas dels qui atribueixen la donació a una pretesa i eterna picabaralla entre el castlà i el cambrer i afirmen que les donacions es feien per guanyar el favor del poble. També s'ha dit que el cambrer va donar la carta obligat per l'arquebisbe i el capítol per impedir que la vila la rebés de mans del rei.

És cert que hi va haver algunes topades entre el castlà i el cambrer, però totes –o almenys totes les conegudes– van ser bastant més tard; en concret, a partir de 1203 i no pas abans.⁶⁹ Per altra banda, no té sentit en aquesta època –ni en cap altra– parlar de la "competició" pretesament existent entre el castlà i el cambrer per tal de guanyar-se el favor del poble; com tampoc no en té parlar de voler-se avançar al rei o de voler evitar que en concedís una. Reus era un domini de l'Església i, essent així, sembla que havia de ser l'arquebisbe, i no pas el rei, qui l'havia de lliurar.

Si va ser el cambrer qui la va donar, i no pas l'arquebisbe –a qui corresponia fer-ho, ja que tenia la senyoria directa de la vila–, potser va ser perquè en haver-ne ja concedida una el castlà l'arquebisbe considerés que ell ja no l'havia de donar i que només calia que el cambrer, com a feudatari d'una part de Reus, fes una concessió complementària. Sigui com sigui, el cambrer va concedir la carta "amb el consell i la voluntat del senyor Berenguer, arquebisbe de Tarragona i de tot el capítol de la dita església".

Pel que fa el seu contingut, els dos documents són força semblants, per bé que la carta del cambrer presenta alguna ampliació respecta a la del castlà⁷⁰

Comencen ambdues cartes per concedir i confirmar tot allò que els veïns aleshores ja tenien, i també allò que més endavant adquiririen tant ells com els futurs pobladors i llurs successors. Així, se'ls concedeix les terres, les aigües, els pasturatges, les cases,

---

⁶⁷ Diu FONT RIUS, *Op. cit.*, vol. II, p. 732, que el nucli fonamental de les disposicions de la carta de Mont-roig del Camp, concedida el 1180, *presenta una evidente analogia con el de la carta de Reus, otorgada unos años después (1183) por el castlán de la villa.*

⁶⁸ AHAT, Índex Vell, f. 478r.

⁶⁹ Vegeu GORT, *La Cambreria*, p. 79-84.

⁷⁰ Vegeu l'edició facsímil, transcripció i traducció completa, a GORT, *Reus 800 anys...*, p. 8-17.

els horts i farraginars... S'assenyalen després quina mena d'imposicions hauran de pagar, el perquè –com, posem per cas, el forn i la fàbrica–; o bé, en el cas del cambrer, quines eren les imposicions parroquials.

Les dues cartes també fan esment de la fàbrica de la muralla i de la defensa de la vila en cas de perill i de les condicions a què hom havia d'atenir-se a la fàbrica.

Finalment, la carta del cambrer assenyala el dret de fadiga que tenia sobre els seus vassalls.

BERENGUER DE CASTELLET

Quan Joan de Sant Boi va ser nomenat paborde, va deixar la cambreria i el seu lloc va ser ocupat per Berenguer de Castellet.

S'ha volgut suposar que aquest canonge era un fill del primer castlàreusenc, Bertran de Castellet.⁷¹ Certament, aquest va tenir un fill amb el nom de Berenguer, però se suposa que era casat amb Guillema, filla de Guillem de Tarragona. Aquest canonge potser seria un nebot del castlà

La primera notícia que se'n coneix és de 1173, quan ja figura com a prevere i canonge, i a partir d'aquí se'l troba documentat amb freqüència en participar als diversos actes de la seu.

L'estiu de 1193 va ser elegit cambrer, càrrec que va mantenir fins el seu òbit, el 28 de desembre de 1202. No hi ha cap notícia, però, de l'activitat que podia mantenir respecte a Reus i, en principi, només se li pot atribuir la gestió del patrimoni i els actes que s'hi relacionen, com la presa de possessió corporal de la vila, el cobrament dels drets senyorials i eclesiàstics i poca cosa més.⁷²

REUS CAP A 1200

Les cartes de població forneixen una bona informació de com era Reus aleshores. Primerament, cal suposar que fins el 1180 l'increment del veï nat devia haver estat lent i cap aquesta data la població encara devia ser ben minsa, la qual cosa justificaria la concessió de les cartes. Cal creure que a partir dels anys 1183-1186 el veï natge devia créixer notablement. El mateix fet de fabricar les muralles devia facilitar aquest augment demogràfic en la mesura que contribuï a millorar la seguretat de l'indret. Llavors feia encara relativament pocs anys que havia desaparegut el perill musulmà de l'interior (el darrer episodi bèl·lic hom el situa cap a 1170, a la zona d'Escornalbou) i encara era viu el perill dels musulmans mallorquins. Diu Blanc, referint-se a l'any 1181, que l'Església de Tarragona “gastave molt en defensar la ciutat dels moros de Mallorca, que cada dia per mar feian correrias”.⁷³ El perill, doncs, era real, i el fet que les dues cartes reusenques esmentin la necessitat de portar endavant les obres defensives, cal entendre-ho en aquest context.

Per altra banda, es tracta també d'una època en què s'observa força moviment poblacional a la comarca. Les cartes aprofitaven, doncs, aquesta avinentesa.

---

⁷¹ AHMR, RIUS, *Árbol*, p. 575.

⁷² Sobre aquest cambrer, vegeu GORT, *La Cambreria*, p. 65-71.

⁷³ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 111.

Pel que fa al repartiment de les terres, les cartes concreten que era a parellades, que cadascuna havia de ser suficient per al conreu de vuitanta quarteres d'ordi. També hi havia blat, encara que en una proporció menor, ja que els pagesos havien de pagar de cens, per cada parellada de terra, tres quarteres d'ordi i una de blat. Així mateix, per cada parellada, cada pagès havia de tenir quatre quarteres de vinya. El que ja no indiquen les cartes és el nombre de parellades que solia posseir cada pagès, ja que queda ben clar que el nombre podia ser molt variable.

Pel que fa a les activitats de tipus industrial, els senyors es retenien el forn, on tots els veïns havien de portar a coure el pa, i la ferreria, on era obligat de portar a llossar les eines. Tant en un cas com en l'altre, el senyor cobrava un tribut per cada activitat i garantia el bon treball dels forners i dels ferrers.

De tota manera, en algun aspecte, els veïns hi intervenien, ja que, com s'ha vist més amunt, els ferrers eren establerts "amb el consell i la voluntat dels homes". La senyoria establia els ferrers per espais de temps determinats i els donava casa i terres, mentre que el ferrer pagava una certa quantitat a la senyoria.⁷⁴

Un altre dels primers oficis a la vila devia ser el de mestre de cases; si més no, les cartes concreten que la senyoria posava els mestres per a les obres de fortificació.

Probablement hi havia més gent d'ofici⁷⁵ i un cert comerç, tot i que les cartes, en aquest cas, no ho diuen. Però la presència del comerç, ho abona l'aparició, fora muralla –potser ja al segle XIII–, del Mercadal i la presència dels mercats a la comarca: Alcover el tenia des del 1174, a Salou li va ser concedit el 1194 i va fracassar, probablement pel perill de la costa; Cambrils, el 1206; Valls, el 1210; Riudoms, el 1225. A Reus no se sap, però probablement també va ser durant aquest període, potser a partir de 1203.

Pel que fa al paisatge, els boscos que se suposa que devien cobrir bona part del Camp es devien anar reduint a mesura que arribaven nous colons i la senyoria els establia.⁷⁶ Les cartes indiquen que existien boscos, amb caça, però també que hi havia pasturatges, prats, garrigues...

I el paisatge urbà Una munió de petites cases més o menys arrenclerades i properes al castell, en curs d'ampliació, i a l'església, posada, es diu, sota l'advocació de santa Maria, o bé qui sap si ja de sant Pere.

Probablement a partir de les cartes, o potser millor a partir de la fàbrica de les muralles que s'hi anuncien, la vila devia prendre la seva forma definitiva seguint, dins el clos que es bastia, una estructura de pla regular, propi d'un projecte urbanístic no improvisat, sinó seguint models existents, i que sembla donar a entendre que la vila va tenir un creixement ràpid i ordenat, seguint un criteri urbanístic bàsic que es repeteix

---

⁷⁴ És conegut el cas de Riudoms on, si més no en els primers temps, al ferrer se l'establia per períodes de cinc anys. GORT, *Riudoms als segles XII i XIII*, p. 13.

⁷⁵ Es coneix la presència d'un teixidor a Riudoms el 1185. GORT, *Riudoms als segles XII i XIII*, p. 24.

⁷⁶ Els establiments eren enfiteutics i a perpetuïtat, amb les següents condicions: la propietat es tenia pel cambrer, salvant sempre la fidelitat a l'església de Tarragona; calia fer un cens anual; en el cas que l'enfiteuta –o els seus successors– volgués vendre la propietat, el cambrer podia exercir durant deu dies el dret de fadiga; si el cambrer no se la retenia, l'enfiteuta la podia vendre, salvant el cens, el domini i la fadiga del senyor; finalment, el cambrer garantia la pau i la seguretat del nouvingut. Aquestes condicions figuren al contracte d'establiment més antic que es conserva a Reus, datat el 5 de gener de 1205. AHMR, Pergamins, carpeta "Cambriers", núm. 26.

arreu (la Selva del Camp, Riudoms, Cambrils...). Les muralles –que en part eren de tàpia–⁷⁷ devien contribuir a donar a la vila un aspecte més o menys rectangular.

La vila es va desenvolupar dins el petit àmbit que avui va des del Mercadal fins al raval de Sant Pere, i des del carrer de la Mar fins al de les Barreres. Dins d'aquest espai es van bastir les primeres muralles i la vila a l'interior: el castell i l'església, així com la plaça, quedaven a la banda oriental, mentre que a la banda occidental es formaren els diversos carrers –potser mitja dotzena–, agafant com a eix central l'actual carrer de l'Abadia.

La vila disposava almenys de dos portals, situats cap a l'extrem dels actuals carrers Major i de la Font. És possible que n'hi hagués un tercer, situat cap on avui es troben els carrers de la Mar i de l'Hospital, i, més hipotètic, un quart, situat al carrer de l'Abadia, prop del carrer de les Barreres.

Fora d'aquest clos, si més no al llarg del segle XIII, hi hagué el Mercadal, amb el barri de la “vila nova”, el call o barri jueu i l'hospital.

Del castell, només se'n coneix una breu descripció de 1229, per la qual se sap que era envoltat d'un vall o fossat, tenia una barbacana i diverses edificacions.⁷⁸

Davant del castell, hi havia l'església. Era un temple romànic dotat de dues portes: una, a la banda nord, donava davant mateix de la porta del castell (més o menys on hi ha l'actual porta de Sant Sebastià a Sant Pere), i la segona, a la banda sud, donava al cementiri (on avui hi ha la capella del Santíssim) i a la plaça (on avui hi ha les Pescateries Velles). El temple era, doncs, al mateix lloc on hi ha l'actual, i amb la mateixa orientació, per bé que era de proporcions bastant més reduïdes.

Pel que fa al nombre de veïns que podia tenir la vila cap el 1200, és una qüestió que avui no hi ha cap possibilitat de saber amb certesa. Els meus càlculs, absolutament hipotètics, em permeten suposar una capacitat, com a molt, d'unes cent-cinquanta famílies. Cal pensar, però, que la vila –coneguda després com a “vila vella” per diferenciar-la del barri nascut a l'altra banda del Mercadal– mai no devia arribar a assolir tant de veïnat perquè possiblement mai no es va arribar a edificar del tot, i va deixar a l'interior del clos alguns espais que potser van ser conreats, com pot ser el cas de la zona que avui ocupa el teatre Bartrina, que fa l'efecte que mai no va arribar a ser edificada totalment, o bé la zona de l'actual Fossar Vell.⁷⁹

En canvi, la zona ocupada avui per les Pescateries Velles probablement era força atapeïda i la plaça, bastant més petita –de forma irregular, més o menys triangular, amb l'església i el cementiri al costat nord– que l'actual.

També és ben possible que alguns veïns haguessin preferit, ja des d'un bon començament, bastir les seves cases fora muralla, al voltant del Mercadal. D'alguna manera, la carta del cambrer ja preveia aquesta possibilitat: “(...) i si algú feia les seves cases més enllà de la fortificació (...)”. Fora muralla, al llarg del segle XIII, es devia edificar primer al voltant del Mercadal i després en els camins que hi accedien (els actuals carrers de Monterols, Galanes, Galera...).

---

⁷⁷ Diu la carta del castlà “i nosaltres [la senyoria] enviarem els mestres d'obres per a aquesta fortificació, i els donarem no solament el menjar, sinó també la beguda i la paga, i enviarem allí cordes, senalles i tapieres...”. GORT, *Reus 800 anys...*, p. 11.

⁷⁸ AHMR, Pergamins, carpeta “Castlans”, núm. 7.

⁷⁹ Als diferents plànols que es conserven, dels segles XVII al XIX, s'observa un pati a la zona de l'actual teatre Bartrina (que, en part, encara existia no fa massa temps), mentre que pel que fa el Fossar Vell, era un gran pati que a finals del segle XV va ser ocupat per bastir-hi un nou fossar.

I finalment, pel que fa a l'origen dels nous colons, no s'ha conservat cap notícia concreta. Cal pensar que en aquesta època –sobretot al llarg del segle XIII– hi hauria una forta immigració de gent occitana.

EL CAMBRER, SENYOR DIRECTE DE REUS

En morir el cambrer Berenguer de Castellet, el va succeir el canonge Ramon de Sant Llorenç.

Als primers temps d'aquest cambrer, quan encara no feia ni quatre mesos que ho era, Reus va conèixer un canvi radical a l'estructura senyorial. Fins aleshores l'arquebisbe s'havia retingut el domini directe de la vila, mentre que el domini útil era en mans del cambrer, que el tenia pel capítol; ara, el 25 d'abril de 1203, l'arquebisbe Ramon de Rocabertí va traspasar el domini directe al cambrer, donació amb què, dit amb paraules de Blanc,⁸⁰ "la camareria quedà llibrement senyora de dita vila amb la senyoria civil que ja tenia y ab la directa que se li donã".

Segons Bofarull,⁸¹ que ho data no pas el 25 d'abril, sinó l'1 de maig, el cambrer, a canvi d'aquesta concessió, va lliurar una certa quantitat de diners, sense especificar quants.

De tota manera, en opinió de Bofarull, el gran canvi a la senyoria no va ser llavors, sinó un any més tard:

*(...) pronto cambió el aspecto de la autoridad conferida a los camareros a causa del cambio de patrono, cuyo origen fue el siguiente: el día 2 de noviembre, D. Pedro II de Aragón, hallándose en Roma, fué ungido y coronado por el papa Inocencio III, en la Iglesia de S. Pablo. En este acto el Rey cedió al Papa el patronato que por el decurso de 224 años habia obtenido la corona de las Iglesias de España (...) Desde aquella fecha quedó la Camareria, y por lo tanto la Villa de Reus, bajo el dominio pontificio, constituyendo como un estado aparte del resto del campo, é independiente de Tarragona (...).*⁸²

No sé en què es fonamentava Bofarull per fer unes tals afirmacions que, no pas sense una certa raó, Morera qualificàde *pura novela*.⁸³

El veritable canvi no va ser quan diu Bofarull, sinó aquell 25 d'abril de 1203. I, a més, no va ser un canvi com el que proposa aquest autor, un canvi que comportava per a la vila el constituir-se en *un estado aparte del resto del campo, é independiente de Tarragona*, és a dir, una mena d'estat pontifici situat enmig d'un domini de l'Església. Certament, aquesta interpretació –falsa– ha estat força divulgada i utilitzada com una de les motivacions de la secular disputa entre els municipis de Reus i Tarragona. Mai Reus no va ser *como un estado aparte*, sinó que sempre va estar perfectament integrat al Camp i dins les estructures de l'Església de Tarragona, car si bé l'arquebisbe va donar al cambrer la senyoria directa de la vila, en va conservar sempre la senyoria eminent, de la mateixa manera que també la tenia sobre tot el territori del Camp de Tarragona.

---

⁸⁰ BLANC, *Op. cit.*, vol. I, p. 130.

⁸¹ BOFARULL, *Anales*, vol. I, p. 15.

⁸² BOFARULL, *Anales*, vol. I, p. 16.

⁸³ MORERA, *Op. cit.*, vol. II, p. 69.

Altrament, no sé trobar quina mena de relació hi ha entre la coronació de rei Pere el Catòlic i el suposat pas de la cambreria de Tarragona al domini papal com una conseqüència de la coronació. Personalment, crec que no n'hi ha cap.⁸⁴ I tanmateix es produeix un canvi important i que resulta únic al Camp: Reus passava a ser un domini directe del cambrer, un domini que aquest només tindria per al capítol pel que fa a la servitud del vestuari, però un domini en el qual ni el capítol, ni cap altre canonge més que el cambrer, no tindrien cap altre dret, i en el qual l'arquebisbe, conservant-ne només el domini eminent, havia perdut la pràctica totalitat dels seus drets jurisdiccionalmentals.

El cambrer, rebent la senyoria directa de Reus, es convertia també en senyor directe del castlà de la vila –que tenia en feu per l'Església–, el qual, a partir d'ara, li devia homenatge i fidelitat.

El 1203, doncs, representa un punt d'inflexió en la història inicial de Reus: d'alguna manera es pot dir que tanca una primera etapa de formació de la vila i n'obre una de nova.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Fonts:

Arxiu Històric Municipal de Reus (AHMR)

- Pergamins: carpetes Cambres, Castlans, Diplomes i Furs i senyoriu.
- Protocols: lligall Testaments 1406-1410.
- Manuscrits: RIUS, J. *El árbol de la vida plantado en medio del paraíso* (1802).

Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT)

- Índex vell
- Còdex AB
- Manuscrits: MARÍ, Marià *Thesaurus sanctae metropolitanae ecclesiae Tarraconensis*.

Bibliografia

BLANC, Josep. *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, 2 vol. Tarragona 1985².

BOFARULL, Andrés de. *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, 2 vol. Reus, 1959² i 1961².

BONNASSIE, Pierre. *Catalunya mil anys enrera*, vol. II. Barcelona, 1981.

CAPDEVILA, Sanç. *La seu de Tarragona*. Barcelona, 1935.

CORTIELLA, Francesc. *Història de Constantí*. Constantí, 1981.

---

⁸⁴ La raó efectiva del suposat pas de la cambreria al papat es produeix al segle XIV, a causa de la política de les reserves apostòliques i la provisió de beneficis que el papat d'Avinyó va consolidar aquest segle. També ha ajudat a aquesta suposició el fet que un papa va compartir, efectivament, la cambreria i el papat: Pere de Luna –el papa Benet XIII–, entre 1394 i 1416.

- CORTIELLA, Francesc; ANGUERA, Pere. *Història d'Alforja*. Alforja, 1986.
- DDAA. *Catalunya romànica. El Tarragonès, el Baix Camp, l'Alt Camp, el Priorat, la Conca de Barberà* vol. XXI. Barcelona, 1995.
- FACI, F. Javier. "Algunas observaciones sobre la restauración de Tarragona", dins *Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent*. Tarragona, 1991 (p. 469-485).
- FERNÁNDEZ TRABAL, Josep i Joan. *Inventari de pergamins del fons Mercader-Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (s. XI-XVIII)*, 2 vol. Barcelona, 1989.
- FONT RIUS, Josep M. "Entorn la restauració cristiana de Tarragona. Esquema de la seva ordenació jurídica inicial", dins *Boletín arqueológico*, Any LXVI, època IV fasc. 93-96. Tarragona, 1966 (p. 83-105). També a *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*. Barcelona, 1985 (p. 93-111).
- *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 3 vol. Barcelona, 1969.
  - "Franquezas, costumbres y privilegios de la ciudad y campo de Tarragona", dins *Anuario de historia del derecho español*, vol. LXVI. Madrid, 1996 (p. 121-149).
- FORT, Eufemià *L'Albiol, notícies històriques*. L'Albiol, 1985.
- *Notícia de Surana de Prades*. Santes Creus, 1975.
- GORT, Ezequiel. "Una hipòtesi sobre els orígens de Reus: la vila vella", dins *Setmanari Reus*, núm. 1420-1425 (1979).
- *El castell de Reus*. Reus, 1979
  - "El nucli urbà de Reus en els temps medievals", dins *Propiedad y Urbanismo*. Reus, 1983 (p.27-38).
  - *Conèixer Sant Pere*. Reus, 1985.
  - *Reus. 800 anys de les Cartes de Població*. Reus, 1986.
  - *Riudoms als segles XII i XIII*. Riudoms, 1987.
  - *Els senyors feudals de Reus*, Reus, 1989.
  - "Entorn les estructures senyoriales al Camp de Tarragona: el cas d'Alcover (s. XII i XIII)", dins *XXXV Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*. Valls, 1989 (p. 373-381).
  - *La cambreria de la seu de Tarragona. Segles XII i XIII*. Reus, 1990.
- GORT, E.; ANGUERA, P.; MÈLIC, J. *Aproximació a la història de Reus*, vol. I. Reus, 1984.
- GORT, E.; ARAGONÈS, M. *Pere de Luna i la senyoria de Reus; Benet XIII, una obstinació proverbial*. Reus, 1987.
- GORT, E.; GORT, J.M. *Reus: la formació d'una ciutat*. Reus, 1987.
- GUIX, Josep M. *El llibre de la cadena de Reus*, vol. I. Reus, 1963.
- IGLÉSIES, Josep. *La restauració de Tarragona*. Barcelona, 1963.
- JUNYENT, Eduard. *Diplomatari de Sant Bernat Calvó*. Reus, 1956.
- LIAÑO, Emma. *Vila-seca i Salou, el seu passat monumental*. Vila-seca-Salou, 1984.
- MARCA, Pere. *Marca Hispanica*. Barcelona, 1972².
- MARISTANY, Carles. *Senyoria i població al Camp de Tarragona: la vila de Cambrils (segles XII-XVII)*. Cambrils, 1986.
- MORERA, Emilio. *Tarragona cristiana*, vol. I i II. Tarragona, 1981² i 1982².
- PAGAROLAS, Laureà *Història de l'antiga vila dels Arcs*. Reus, 1982.
- PLADEVALL, Antoni. *La metròpoli de Tarragona. Nou-cents anys de la seva restauració medieval*. Barcelona, 1991.
- RECASENS, Josep M. *La ciutat de Tarragona*, vol. II. Barcelona, 1975.
- SECALL, Gabriel. *Les jueries medievals tarragonines*. Valls, 1983.

TODA, Eduard. *Història d'Escornalbou*. Reus, 1984².

UDINA, Federico. *El "Llibre blanc" de Santes Creus*. Barcelona, 1947.